

rében, hogy népszerűvé tegyük a megindítandó mozgalom végcéljait; világosítsuk fel a népet az egységes eljárás szüksége és az eszközök felett. Vessünk véget a felekezeti legfőbb érdekeit veszélyeztető szakadásnak, iparkodjunk a különböző árnyalatokat egyesíteni s vállvetett közreműködésre megnyerni. Tegyük mi, de tegyenek tulnan is félre minden személyes érdeket és önző tekintetet, hagyjuk el a kölcsönös gyanúsítást s sorakozzunk mint azon egy felekezet hű fiai azon egy lobogó köré, melynek közös jelszava: **felekezeti ügyeink egységes rendezése!**

Mutassuk meg, hogy nem tévedett volt a magyar zsidóság halhatatlan nevű jótevője, Eötvös József báró, midőn a congressust megnyitó beszédében ezt mondotta: »lehetnek önök között eltérő nézetek a zsidó testületek külső szervezetére nézve; lehet, hogy vannak, kik a vallásos szertartásokról eltérően, talán épen elmentésen gondolkoznak; de nem hiszem, hogy legyen valaki, ki mindnyájukkal egyenlő hévvel ne óhajtana az izraelita hitfelekezetnek fenmaradását és biztosítását; ki ne óhajtana, hogy az izraeliták ne csak mint egyének, hanem összesített erővel mozdithassák elő a közös haza érdekeit. Ez pedig ugy eszközölhető legbiztosabban, ha az izraelita polgárok összesége jelen szétszórtságából rendezett vallásos testületté szervezi magát s erőt egyesíti.«

*

Jelen emlékiratomnak nincsen más célja, mint a zsidó felekezet ügyeinek rendezésére hívni fel a figyelmet, s a sajtó útján adni kifejezést annak a sokak által érzett óhajtásnak: vajha megindulna egy mozgalom, mely a zsidófelekezet ügyeinek egységes rendezését tűzné ki célul!

Dr. Goldziher Ignác IV. felolvasása.

A rabbinismus.

A felolvasó ez alkalommal a rabbinizmusról szólott.

Kiindulva a babyloni fogság idejéből, bevezetésében azon páratlan jelenségre utal, hogy egy nép legmélyebb megaláztatása idejében szüli meg geniuszának legfenköltebb képviselőjét, kiben a prófétai idealismus oly magaslatokra emelkedik, hogy nálánál hathatósabban és igazabban a prófétai vallás aspirációt soha senki nem fejezte: Jezaiás második részének névtelen szerzőjét. A bizalom történeti hivatásában, melyet e próféta benne ébren tartott, a tu-

dat, hogy ők Isten papjai, kíséri a babyloniából megszabadult népet az ő hazájába. Az új társadalmi és népelet, melynek alapjait Ezra és Nehemia megvetették, már ezen tudatról tanuskodnak. A Kedusa, mint a népnek szentsége, mely általa Isten szolgája lesz, és mint egyéni szentség, mely az erkölcsös embert Istenhez, a szentség kutforrásához közel hozza: ez volt azon magasabb szempont, mely a fejlődő ritualismusnak, a kultusz szabályozásának, erkölcsi gondolkodásnak, a nép és egyéni életnek irányát megszabta, eszményét képezte. „Legyetek szentek“, ez a ritualis törvénynek, a vallásos élet formáinak alap-gondolata.

E szerint a törvényszerűség, mely a vallásos életet mint gyakorlatot és tartózkodást szabályozza, nem kívánt azon lélekölő formalizmus lenni, a melyre néha sülyeszteni szeretik; mert az élet megszentése a legmagasabb föladat, melyre az ember törekedhetik, és egy nép szentsége oly magasztos eszme, melyet sem a zsidó törvény előtt, sem utána más vallásos rendszer soha sem hirdetett. Az önmegszentelés, a szenvedélynek megfékezése, a törekvés a tökéletes életmódra, az Istenimádás tisztasága, a babonaság kiküszöbölése, különösen pedig az igazság, a szeretet és annak gyakorlati nyilvánulásai: ezeknek szolgálatában áll az a törvényszerűség, mely mi közöttünk talált legelőször kifejezést, egy népben, melynek bölcsői dala a gyűlölet és elnyomatás volt. Ez az a törvény, a melyről a zsoltár éneklí: „Az Ur törvénye tökéletes, megvigasztalja a lelket.“

A törvény keretében, a szentség symbolumai közt kiváló helyet foglal el a Jeruzsálemben központositott kultusz, a templom, az ő papi szolgálatával; de a későbbi történeti alakulások folytán itt fejlődött hierarchikus szellem, melynek a főpap volt a középpontja, olyannyira fenyegette a zsidó vallás harmonicus fejlődését, hogy a zsidóság életmentőjének nevezhetjük az ennek legyőzésére keletkezett mozgalmat: a rabbinizmust és annak előharcosát és uttörőjét: a pharisäismust. Szinte érzem, — mondja a fölolvadó — hogy sokan fejet csóválnak annak halatára, hogy a pharisäismus és annak folytatása a rabbinismus, eleven fejlesztő elemet képviselnek a zsidóságban. Egy téves és a történelemtől hibázott nyelvhasználat hatása alatt állva, azt hiszik, hogy pharisäismus alatt képmutatót kell érteni. Pedig a talmud, a farizäus szellem szüllöttje, számtalanszor és leghatározottabban mondja ki azt az igazságot, hogy a mi az egészséges szervezetben a rákfehély, az a vallásos életben a képmutatás, és Jannaï királynak a farisäus-párt ellenségének szavai: „Nem kell félni a farisäusoktól, sem azoktól, kik nem farisäusok, hanem félni kell a képmutatóktól“, eléggé

bizonyítják a fariseus szó jelen használatának hibáosságát.

A rabbinismus, mely tágabb értelemben a farisäismust is magában foglalja, a prófétizmus nyomdokait követi, midőn a zsidóságot képessé teszi, hogy szabad alakulásban, függetlenül a jeruzsálemi templomtól és annak papi rendjétől, tér és időhöz nem kötve, teljesíthesse hivatását. Nem a papi kaszt, nem a templom kultusza, mely csak a közvetlen szomszédságban élő zsidóknak szólhatott, hanem a vallásos e g y é n lesz a zsidóság kiváló képviselője; ez az új irány, melylyel most találkozunk. És a körülmények kedveztek ezen új iránynak. Mert a zsidóság már a földkerekség legtávolabb részein el volt terjedve. A babyloniai fogságból csak kevesen tértek vissza és időszámításunk elején az Eufrates partjain zsidó állam is alakul, bár csak rövid időre, míg Adiabene királyai a Tigris partján a zsidóságra térnek; de már az előbbi századokban alakultak Antiochiában, Damaskusban, Palmyrában tekintélyes zsidó községek, eljutottak a zsidók a joniai szigetekre és az aegaei tenger szigeteire, innen Macedoniába, Görög- és Olaszországba. Cicero egyik jól ismert beszédje eléggé bizonyítja, mily számos és befolyásos volt az ő idejében a római zsidóság és Alexandriában zsidó vezérekre bízta egyik Ptolomäus a seregének vezetését. Ily körülmények csak segítségére lehettek az új iránynak, melynek keretében Jeruzsálem egy magasztos emlékké vált, mely felé a jámbor zsidó kegyeletes sóhajai fordultak ugyan, de mely a vallásos élet aktualitásában egy új fejleménynek ad helyet, a z s i n a g ó g á n a k; az áldozati kultusz elveszti jelentőségét, midőn az egyéni vallásosság érvényesül, mely a rabbinismus egyik alapeszméje.

Hogy a haszmonäus család győzelmei által nagy hatalomra emelkedett papi és arisztokratikus körök nem igen üdvösnek bizonyult befolyását ellensúlyozza, fennen hirdeti a rabbinismus azon eszmét, hogy egész Izrael egy „papi birodalma“ Istennek és általanosítja mindazon törvényeket, melyeknek megtartása által a papok a szentséges élet magasabb fokán állók gyanánt tűnhettek föl, mint a nép többi részei. Az egész nép szentségével szemben elveszti jelentőségét és eltölpül az áldozat és a papság szentsége, a családi élet lesz a szentély, minden asztal egy oltár. A rabbinismus, bár nyilvánulásának formájában eltér a prófétismustól, szellemben megegyezik vele, mire mindig hivatkozik s e szavakkal: „A mint irva vagy“ támaszkodik. Benne csak a cheszed és kedusa eszméinek konkrét alakulásait látjuk; erkölcstana, mely az agada irodalmában van lerakva és erkölcsi eszmékben oly gazdag, hogy fölülmulja korának valamennyi irodalmi termékeit, leginkább csak részletezése és alkalmazása az általános prófétai tanoknak.

A rabbinismus képviseli a szellem szabadságát

a vallásos tanban. A historiai rabbinismus nem az a szellemi megmerevedés, melylyel a közép- és újkor határain és azontúl találkozunk, hanem a szüntelen továbbképzés, időszerű fejlődés, mely mint szóbeli tan, megmenti az írott tant az elsatnyulástól, szellemét mindig megújítja, általában ennek alapján és szellemében, de gyakran új eszméktől áthatva, vagy megváltozott viszonyok és kemény szükség által indítva, vele szemben is gazdagítja a szabadság törvényei szerint folytonosan a zsidóság vallásos életét, figyelemmel gondolja a felekezet tényleges szükségleteit és igényeit. Hogy a rabbinismus nem követel örök érvényességet egyes alkotásainak és mindig azon tudatban él, hogy egy későbbi kornak szintén teljes joga van, úgy mint neki, fejlesztőleg hozzájárulni az előbbiekhöz, erről tanuskodik tiltakozása az ellen, hogy a szóbeli tan írásba foglaltassék. Nem akartak írott betűt teremteni, mely gyöngébb szellemű epigonoknak bálványává válhatnék, a mint tényleg sülyed is a rabbinikus szabadság azon arányban, melyben az írásbefoglalás külső befolyások érvényesülése által előrehalad. Ezen igazság mély érzése szólal meg Luzzatóban is, a judaizmus századunkban föllépett legjelesebb képviselőinek egyikében, midőn meg nem bocsáthatónak mondja Maimonides azon tettét, hogy ő az egész talmudi irodalomban szétszórt írásmagyarázási tevékenységet összefoglalta és kodefikálta, mintegy megállapodást teremtven azon folyékony áramlatnak, melyet az irodalom élénk tár. Ha a rabbinismus nincsen — mondja a fölolvadó — mely nem a betűhöz ragaszkodott, hanem annak szellemét alkalmazta újjáalakítólag a zsidóságra, úgy nem szölok ma negyedizben önökhöz a zsidóság fejlődéséről, úgy ma ott volnánk, a hol vallásunk egyik elsatnyult töredéke, a karaismus, mesterséges módon tengődik, megfogyva és megtörve éli látszólagos életét.

Mert épen eme ragaszkodás a betűhöz volt a karaitáknak nagy tévedése, melylyel magukra a halálítéletet kimondták. Ők nem bírtak érzékkel az iránt, ami történelmi uton alakult, nem látták be, miszerint szükséges, hogy a vallás, mely az élet minden igényeire kiterjed, ezek változásaival, mintegy régi gyökeréből eredő új hajtásokkal meggazdagodjék, megifjodjék; nem értették, hogy ezen új alakulások, melyek életerejüket és kötelező jellegüket saját értékükből és vallásunk szelleméből merítik, még akkor is bírnak létjoggal, ha ingatag is az a támasz, melyet neki a biblia egyes szavaiból kölcsönözni akartak.

A rabbinismus egyik kiválóan jellemző vonása, melyet a pharisäismustól örökölt, azon fölfogás, melynek értelmében a tóra magyarázatára és a vallástudomány képviselésére, nem bizonyos kiválasztott körök vannak hivatva és jogosítva, hanem egyedül a

tanultság, hogy a tóra tanulmányozása nem valami hivatásszerű foglalkozás, hanem minden egyes zsidónak egyformán szóló vallásos kötelesség. A rabbinizmus csak egy arisztokracziát ismer, a tanultságot, csak egy proletáriátust, a tudatlanságot. A tudatlan embert nevezték a m h o o r e z -nak, a mi szószerint lefordítva tulajdonképpen proletáriust, plebejst jelent. Ezen a farisäusek által terjesztett fölfogással megszűnik a papi rend származási jogcíme a vallásos vezetésre; minden más nemesség háttérbe szorul az írást magyarázó, a vallásos életet fejlesztő tudós méltósága, a t a l m i d c h o c h o m mögött és „a pogány is, a ki a tórát gyakorolja, olyan, mint a kohen gondol“

Ezen és hasonló mondásokban elevenen szemlélhető az a törekvés, hogy a tudomány attribútumai a papság attribútumai fölé helyezendők. De az írástudomány arisztokracziájától távol volt a tudósok elbizakodottsága és gőgje, melyet az „írástudótól“ már alig tudtak elválasztani; a tudományos foglalkozás mellett valamely munka vagy mesterségre kötelezve volt minden tudós, különben — úgy mondták — tudományának nem volt maradandó értéke és ezen írástudománynak, melyet elsajátítani általános kötelesség volt, nem annyira az elmélet fejlesztése, mint inkább az öntudatos, minden szolgai utánzástól ment vallásos élet volt a kitűzött célja, és épen e célnál fogva lett az egész nép vallásos hivatása, mely soha sincs befejezve, mely minden korra nézve meg-megújul. Minden későbbi nemzedékre és az azt alkotó minden egyes egyénre ugyan az a feladat hárult, mi elődeinek legnemesebb hivatását alkotta: foglalkozni a tórával, fejleszteni a vallástudást.

Ez a rabbinizmus; de ennek szelleme nem azokban él, kik értelemvesztett formaságok föntartásán erőlködnek, melyek egy bizonyos kor igényeinek megfelelően, maguk idejében jelentőséggel bírtak, de elvesztették jelentőségüket, midőn teljesen kimerült az eszmei tartalom, mely valaha nekik életet adott: ezek nem igazi képviselői a rabbizmusnak.

A rabbinizmus nem rendszer, hanem módszer, melynek anyaga a fejlődésnek van alávetve; ezen módszer formái alapelve: A korszakok szellemi igényeitől igazított szabadság a holt tekintélyekkel szemben.

Neuwelt Armin.

A fővárosi kereskedővilág ismét szegényebb lett egyik legelőkelőbb alakjával; a fővárosi jótékony intézeteknek megint egyik gyámolát ragadta el a halál; számos budapesti egyletnek, társulatnak és az izr. hitközségnek is van gyásza. Alig temettük el Posner K. Lajost,

ismét a magyar zsidóság egyik számbavehető emberét vesztettük el f. hó 16-án Neuwelt Armin személyében.

Neuwelt Armin szegényen kezdte s a maga erejéből szerzett mindenféle tiszteletet, közbecsülést, kitüntetések. Várpalotán született, (hol 100 éves anyja még most is él) s még fiatal korában került a fővárosba M u n k & C o m p céghez. Szorgalma, munkássága, megbízhatósága annyira kedvelté tették őt főnöke előtt, hogy nemsokára társul, majd vejéül fogadta. A kereskedői pályáról már jó ideje visszavonult; de azért idejét nem töltötte tétlenül; különösen a felekezeti jótékony-ságnak volt mindenkor lelkes pártfogója. Az izr. fiúárva-ház, a siketnémák intézete, a fővárosi szegények, árvák, özvegyek, elhagyatottak sokat regélhetnének jótékony-ságáról. Sok örömköny és hála jelezi e téren való működését. W a h r m a n n Mór orsz. képviselő a pesti izr. hitközség jelenlegi elnöke előtt több éven át, nagy úgyszeretettel és teljes odaadással vezette e hitközség ügyeit is.

De nemcsak felekezeti, hanem kereskedelmi intézményeink körül is vezérszerepet játszott: a kereskedelmi esarnoknak megalapítása óta egész halála órájáig ő volt az elnöke, tagja volt a „Pester Lloyd“ hirlap kiadó-bizottságának, a kereskedelmi banknak, a magyar serfőző részvénytársulatnak, a magyar-francia biztosító társaságnak igazgatósági tagja, a spódium gyárnak felügyelő tanácsosa, a kereskedelmi akadémia vezérbizottságának tagja stb. stb. És mind e tiszteletbeli állását a legnagyobb lelkiismeretességgel, szerénységgel töltötte be, amik az elhunytak kiváló tulajdonai voltak. Érdemeit elismerték mindenütt s maga a király is, keresk. tanácsosi címmel és a Ferencz-József-rend lovagkeresztjével méltatta ezeket.

Neuwelt bár 73 évet élt, a legutóbbi időig mindig egészséges volt, mint a makk; csak néhány hónap óta betegeskedett. A téli idő beálltával rá akarták venni, hogy menjen Abbaziába üdülni, de családjától nem tudott megválni s valahányszor erről beszéltek neki, mindig — mintha sejtette volna közeli utolsó óráját, — avval a felelettel tért ki sürgetésük elől, hogy öreg embernek legjobb sora van otthon, övéi közelében.

F. hó 15-án amint sétájáról hazatért, szélhűdés érte s ágyba döntötte, hogy élve el ne hagyja többé. Neuwelt Arminban munkás, tisztos élet veszett el, mely a főváros legelőkelőbb köreinek gyásza. B r ü l l Miksa lovag, a németalföldi főkonzul s a Bécsben a napokban elhunyt R o s e n b e r g Frigyes szintén sógora volt. Özvegyén kívül egy fiú és három leánya gyászolja, kik közül a legidősebb E p s t e i n F. bécsi bankárnak, a középső B r ü l l Iguác dr. angol alkonzulnak és a legfiatalabbik F r e u n d S, nagybirtokos neje.

Midőn a magyar kereskedelmi csarnok választmányára értesült a gyászsetről, rendkívüli közgyűlést hívott egybe és a felolvasás megtartását, mely f. hó 21-ére volt kitűzve, gyásza miatt elhalasztotta.

A temetés f. hó 17-én d. e. 10 órakor nagy pompával ment végbe. A halottas háznál a megboldogult szá-